

ÉRMÉSZETI KÖZLEMÉNYEK.

OLVASTA FEBRUARIUS 9-KÉN 1865.

Finály Henrik

MUZEUM EGYL. ÉREMTÁRNOK.

II.

Tacitus 98-ban Kr. sz. után leírván az akkori germánokat, azt mondja rólok: „—pecuniam probant veterem et diu notam, serratos bigatosque.“ E megjegyzésből kitűnik, hogy a régi németek e tekintetben éppen olyanok voltak, mint minden miveletlen nép. A mi időnkben is tapasztalhatjuk, hogy a miveletlen köznépek sok idő kell, a míg különösen a pénz új formáját megszokja, és ez természetesen még nagyobb mértékben megvolt a régi kor nemzeteinél, valamint ma is az Európán kívül lakó nemzeteknél, a kikhez a culturának még csak első kezdetei tudtak elhatolni. Így például feltűnő dolog, hogy az athénei pénzek még abban a korban is megtartották ősi otromba formájokat és idomtalan vereteket, a mikor a képzőművészetek virágzása Hellasban már tetőpontot ért volt, csak azért, mivel a pénz formájának megváltoztatása nehezítette volna forgását azok közt a barbar népek közt, a kik régi kereskedelmi viszonyban levén Athenével, különös előszeretettel ragaszkodtak a rég ismert és ezért teljes hitelben állott régi idomu veretekhez. Hasonló okból vereti a bécsi pénzverde maig is a Mária Theresia császárné mellképét és szűz Máriát mutató tallérokat 1775. évszámmal, minthogy tudniillik ez a pénznem legkedvesebb fizetési eszköz a kis-ázsiai kereskedelemben; a miért is Levantei talléroknak nevezik. Amde a régi germánoknak még más alaposabb okok volt arra, hogy a Tacitus korában a régi, ismert pénznek elsőseget adjanak. Ez ok a következő.

A mikor Róma béhozta az ezüst pénzt, egy rákás oly körülménynek a találkozása, a melynek megfejtése igen messze vinne, azt okozza, hogy a pénz egységének, a denariusnak a súlyát 4 scrupulusra, azaz a római fontnak egy hetvenkettődrészére szabták. Ez a súly azonban nem tartotta fenn magát sokáig, és a szerinte vert denárok, még a leggazdagabb gyűj-

teményekben is a ritkaságok közzé tartoznak. Hihetően nem törvény következtében egyszerre, hanem lassan végbe ment apasztás utján jutott a denár még Róma 5-dik évszáza közepe táján $\frac{1}{84}$ -ed rész font sulyra, és e sulya aztán állandóan megmaradt addig, a meddig a köztársaság fennállott. Megjegyzem itt mindjárt, hogy e denárok legnagyobb része az által ismerteti meg magát, hogy fölraján egy női főt, márdárföbe végződő, kikarélyozott szélű taréjjal ékeskedő szárnyas sisakkal — Dea Roma, — hátlapján a Dioscurokat vagy Diánát egy kétfogatu szekeren láthatni. Ezek a legrégebb veretek. Későbbben divatba jött a reczés szélű pénz, de koránt sem úgy, hogy egy bizonyos időtől fogva mind reczés szélűt vertek volna, hanem a pénzverőmesterek tetszés szerint majd reczés, majd sima szélű pénzt verettek, és a reczés, a mely akkoriban kétségen kívül felette fáradságos munka volt, aránylag nem igen gyakran fordul elé. Az első császárok már a magok arczképét tétették a pénz fölrajjára, de noha eleintén meglehetősen fentartották a denár teljes sulyát, a korlátlan uraság természetes következménye lett, hogy a pénz sulya ismét lassankint apadni kezdett, úgy hogy Nero, szabályozni akarván a pénzrendszert, már nem látta czélszerűnek a régi suly t. i. $\frac{1}{84}$ font helyreállítását, hanem a denár sulyát $\frac{1}{96}$ fontra szabályozta. Ennek természetes következménye lett, hogy a nagy mennyiségben forgalomban volt régi és teljes sulyu denárok részint béolvasztattak, részint külföldre vándoroltak, a hol a germanok minden barbárság mellett csakhamar észrevették, hogy a köztársasági denár — ezt érti ugyanis Tacitus a serratus és bigatus név alatt — jóval sulyosabb mint a császári, és ezért vették el jobb szívvvel, nem pedig csupán azért, minthogy vetus et diu notus volt.

Ismert tény, hogyha valamely állam egy új rendszer szerint könnyebb és csekélyebb értékű pénzt kezd veretni, mint a milyen addigelő forgalomban volt, a sulyosabb, becsesebb fajták külföldre vándorolnak és soha többé vissza nem térnek. Ezt az újabb időben saját pénzvviszonyaink eléggé bizonyítják.

Igy járt a római birodalom is. Mihelyt benn a birodalomban rosszabb pénz kezdett forgalomba jöni, a régi jó pénz tömegesen vándorolt ki a külföldre és többé vissza sem is tért római területre. Római területen már annyira meg voltak romolva a pénzvviszonyok, hogy valóságos ezüst pénz már nem is létezett többé, és a szabad Germániában és más északi vidékeken a római köztársasági denár volt még mindig nem csak a legkedveltebb, hanem csaknem az egyedüli forgalmi eszköz, éppen úgy, mint a hogy nálunk a pengő pénz már nem is törvényes pénz többé, ezüst pénz nincs is forgalomban, holott Oláhországban más pénzt nem is igen látni, mint pengő huszast.

E viszonyoknak természetes két következménye lett.

Egyik az, hogy azok a barbar nemzetek, a kik annyira megszokták volt a római köztársasági denárt, miután a forgalomban levő mennyiség a kereskedelmi viszonyok fejlődése következtében elégtelen lett, és a hosszas forgás által az egyes darabok verete elkopott, új darabok pedig a római birodalomból már nem jöttek ki többé, kénytelenek lévén pénzbeli szükségletüket úgy pótolni, hogy magok is veressenek pénzt a birtokokban levő ezüstből; legelőbb is azon kezdtek, hogy a római köztársasági denár veretét utánozták.

A második az, hogy a római birodalom területén üzérkedő kereskedő, ha ama nemzetekkel fenn akarta tartani kereskedelmi összeköttetését, kénytelen volt magának olyan pénzt szerezni, a milyen ezek közt járt. Mi egyszerűbb módot találhatott volna arra, mint hogy ő is utánozta a köztársasági denárt, annyival is inkább, mivel ez nem lévén többé a birodalomban rendes forgalmi pénz, utánzásával nem is tette ki magát a pénzhamisításra szabott büntetésnek.

Igy kétféle fajtát lehet megkülönböztetni a római köztársasági denár utánzásainak. Eredetökhöz képest könnyű az ismertető jeleket elésorolni.

A barbarok, ha utánzáshez fogtak, bélyeget metszettek úgy a hogy tudtak. Természetesen a metszés feltűnő durva, a veret nem oly domboru, mint az eredetieken, de különösen a feliratok nagyon idomtalanok. Még a hol nagyon gondosan vannak utánozva, a betűk formája meg van, de fonákul áll az írás, minthogy a tapasztalatlan bélyegmetsző úgy véste a bélyegbe, a hogy a mintául vett pénzdarábon állottak a betűk; más darabokon az írást egy sor idomtalan vonás pótolja, a melyből semmit se lehet kiolvasni; csak némelyiken maradt fenn még annyi hasonlatosság, hogy legalább hozzávetőleg meg lehet mondani, melyik denárt akarta utánozni.

A római alattvalók, a kiknek tökélyesebb tech-

nika állott rendelkezésökre, más módot találtak ki. Nem tekintve az öntést, a melylyel csak rossz és nagyon könnyen megismerhető utánzásokat lehetett eléállítani, a pénzverő-bélyeget a következő módon készítették. Valami elegyítés útján egy oly nemét készítették az aczélezott vagy edzett vasnak, a mely elég kemény volt, a melyet a rozsdá nem fog, és a mely hevitve mégis annyira meglágyult, hogy ha egy bélyeg forma darabot kovácsoltak belőle, ennek meghevített lapjába egynéhány kalapácsütéssel egy ezüst pénzt könnyen belé lehetett verni. Azután kihülve megkeményedett és kész volt a bélyeg. Az ily bélyeggel vert utánzások természetesen szebbek és nem csak a veretet, hanem az írást is hiven viszszaadják.

Az éppen leirt és még eddig sehol és soha sem ismertetett eljárás felfedezésére vezetett engem egy a muzeumunk gyűjteményében levő pénzverő-bélyeg, a melyet gróf Lázár Kálmán ajándékozott a muzeumnak, és a melyről csak annyit tudunk, hogy Hunyadmegyében találták.

E bélyeg egyik legkitűnőbb darabja régiség-tárunknak, a melyhez hasonlót sem a bécsi császári régiség-tár, sem a párisi, sem a British Museum nem tud felmutatni, legalább Bunbury ur, a ki Angliának egyik leghiresebb gyűjtője, és a ki különösen az itt szóban forgó pénzekre nézve gyakran idézett tekintély, mikor 1863 nyarán itt keresztül utazván, muzeumunkat meglátogatta, bizonyossá tett, hogy még soha hasonlót nem látott.

Ez a bélyeg annyiban töredék, a mennyiben nyelének egy része eltört, s csak az alja van meg, de ez az alj ép, sem erőszak, sem idő befolyása nem rontott rajta, még most is oly tiszta, oly annyira minden rozsdától ment az alsó lapja, mint ha csak imént verték volna vele az utolsó pénzdarábot. De ezt az épséget csak is legalsóbb része mutatja. A mi a nyeléből még megvan, azt a rozsdá úgy kivette minden formájából, hogy még azt sem lehet határozottan állítani, hogy átmetszése kerek volt-e vagy szegletes.

A mi a bélyegen látható vésetet illeti, az hiven ábrázolja egy köztársasági denár hátlapját Róma városa 7-dik százának végéről (mintegy 74-ből Kr. e.), a melyet a rajta levő felirat kétségbevonhatatlan bizonyágtétele szerint „Caius Marius Capito“ pénzverő-mester veretett; a denár eredetije, a mely a római köztársasági pénzek legkevésbé ritkája közé tartozik, és a melyből a mi gyűjteményünkben is 6 darab létezik, a következő veretet mutatja:

F. CAPIT. Jobbra néző és kalászszal koszoruzott Ceresfő, mellette egy római szám.

H. C. MARI. C. F. egy két ökrös ekével szántó földmivelő, felette ugyanaz a római szám, a mely a fölapon van.

E denár jellemzéséhez még következő adatok tartoznak: A denár a reczés szélűekhez tartozik, a mindkét lapján eléforduló római szám azt bizonyítja, hogy roppant nagy számmal verték, ugyanis az eddig ismert példányokon I-től kezdve CL-ig minden

szám megjelenik, és a bélyeget jelelő számok szerint a felírás felosztása és a veret elrendezése következőleg változik:

Az I-től XXVI-ig jelölt bélyegeken a pénzverőmester egész neve a fölapon áll és a hátlapon nincs semmi írás a számjegyen kívül, a XXVI-tól a XXVIII-ig a hátlapon S. C. áll, a XXXIV-től a CL-ig a pénzverő-mester nevének egy része átmenyen a hátlapra és ez alatt mindig ott van a S. C.; Traján megújította és a megújított denár a megújítás jegyzését viseli, és eddig legalább más számmal nem fordult elé mint LXXV-tel.

A mi bélyegünk a CXVIII. számot viseli.

A legelső kérdés, a melyre itt felelnem kell az, hogy mi jogosít arra az állításra, hogy e bélyeg nem valódi, eredeti, azaz a római állami pénzverdéből való, hanem utánzóktól a fenn leirt módon készített bélyeg?

Legelőbb arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy nagyon kevés valószínűség van arra, hogy egy Rómában 74 körül Kr. sz. e. metszett bélyeg Daciába juthatott volna, a hová a rómaiak csak 101-ben Kr. sz. u. jutottak el legelőbb. Ámde ezt nem úgy hozom fel mint bizonyosságot, mert bárha nem valószínű, de mégis lehetséges.

Alaposabb bizonyosság az, hogy a bélyeg nem lehet metszett bélyeg következő okokból:

a) Akármily ügyetlen metsző, ha bélyeg metszéséhez fog, annyit minden bizonynyal el tud találni, hogy metszése a bélyeglap közepén álljon, vagy ha még ennyi gyakorlottságot is meg akarunk tőle tagadni, azt csak el nem tagadhatjuk, hogy azt, a mit metszeni akart, bármi durván és esetlenül fogta volna metszeni, mégis csak kimetszette volna a bélyegre; ámde azok a mélyedések, a melyeket a mi bélyegünken metszésnek lehetne mondani, véghetetlen ügyes és gyakorlott kézre mutatnak, és mégis a metszés fél felől áll a bélyeg lapján, az idomok és betűk egy része egészen lecsuszott, ez nem történhetett metszéskor, ennek lenyomásakor kellett történni.

b) A mint fennebb említém, a bélyegünknék megfelelő denár reczés szélü. A római pénzek reczésése nagyon egyenetlen és szabad kézből volt azokba a formákba alkalmazva, a melyekben a bélyeg alá szánt pengéket öntötték. A mi bélyegünkön e reczék benyomása is látszik tisztán, világos jele annak, hogy a bélyeg nem metszéssel készült, hanem a fenn leirt lenyomás útján.

Ha ez a bélyeg, mint fenmaradt tanuja az ókori pénzutánzás egyik nemének, már magában érdekes, de azzal a felfedezéssel, a melyre vezetett, még más tekintetben is fontos felvilágosítást ad egy érmészeti fontos dolog, a köztársasági pénzek chronologiaja iránt.

A római köztársasági pénzek chronologiai rendezése mind e mai napig sem sikerült, mert noha erre nézve egynéhány általános elv meg van állítva, mint például az, hogy a Dioskurok képe régibb ve-

ret, mint a biga, ez meg régibb mint a többi ábrázolatok, hogy reczés szélü denár nincs régibb, mint 650-ből R. é. u. és alig van újabb, mint 700-ból R. é. u., hogy a pénzverő-mesterek neveit mutató denárok ifjabbak, mint azok, a melyeken csupa jelvények vannak, vagy éppen semmi jel sincs, hogy az értékjeggyel vert denárok régibbek, mint azok, a melyeken ily értékjegy nincsen, s több efféle; ámde ezek az elvek csak sorozatokat különböztetnek meg, az egyes veretek korának meghatározására nem engednek következtetést. Magok a pénzek nem nyújtanak semmi korbeli adatot a pénzverőmesterek nevein kívül, ugyde e nevek többnyire olyanok, a melyek a római történelemben különben merőben ismeretlenek; így például éppen az a „C. Marius. C. f. Capito“, a kinek a neve a mi bélyegünkön is eléfordul, merőben ismeretlen egyéniség, és noha némelyek a Cinna híres vetélytársa fiának, némelyek unokájának tartják, senki még csak azt se tudja bém bizonyítani, hogy csak rokona is lett volna a Cimberék és Teutonok legyőzőjének.

Az adatok ily gyér voltánál fogva, az érmészek mindenféle kapva, észrevették, hogy vannak ugynevezett páros veretü denárok, azaz olyanok a melyeken oly fölapi és hátlapi veretek vannak egyesítve, e melyek a rendes veretü denárokon nem fordulnak elé együtt. Eckhel óta azt vették fel, hogy két együvé nem tartozó bélyeg párosítása a pénzverők tévedése által történhetett az állami pénzverdében, mert a veret maga nem látszik utánzótnak. Innen tovább következtetve, azt vették fel, hogy a pénzverdében csak oly bélyegeket lehetett összepárosítani, a melyek egy időben ott megvoltak, és abból azt következtették, hogy hát az ily tévesen összepárosított veretek hihetően egykoruak. A mi felfedezésünk ezt a következtetést nagyon gyengíti, sőt merőnem mondani, egészen felforgatja. Nézetem szerint az ily páros veretü denárok mind utánzások, a melyek következőleg eredtek.

A mint az utánzó, bélyeget akarván készíteni, egy meglevő ezüst denár egyik lapját beléverte a megtüzesített bélyeg lapjába, a denár másik lapjának a verete a kalapácsütések alatt elromlott. Az utánzó, egyfelől sokszor nem kaphatott másodikat példányt a már akkor ritkáká váló köztársasági denárok ugyanazon fajából, vagy ha kaphatott volna is, miután az ő érdeke csak azt kívánta, hogy a barbaroknak köztársasági denárhoz hasonló pénzt adhasson, nem tartotta szükségesnek éppen oly aggodalmas pontossággal törekedni utánzása hű voltára, és ennél fogva minden gondolkodás és válogatás nélkül párosította össze bélyegeit, a melyek készítésök módja után természetesen csaknem éppen oly tiszta veretet adtak, mint az állam-penzverde eredeti bélyegei, és éppen ez által azt a gyanút ébresztették, hogy az illető pénzek az államverdéből kerültek.

Az ókori más utánzásokról és hamisításokról, ha hallgatóimat nem untatom, egyik jövő közleményemben fogok értekezni.